

BLAND VÄRLDENS MEST BILDADE FOLK

SVERIGE OCH OMVÄRLDEN I
HISTORIELÄROMEDLEN

DANIEL BRAW

www.timbro.se/innehall/?isbn=9175667270&flik=4

2009-08-25

TIMBRO

TIMBRO [VÄLFÄRD & REFORM]

INNEHÅLL

FÖRORD	4
DEN NATIONELLA IDENTITETEN	6
DEN SVENSKA EXCEPTIONALISMEN I ÄLDRE TAPPNING	8
DEN MODERNA EXCEPTIONALISMEN	10
DEN EUROPEISKA DEMOKRATINS KRIS	12
KRIGET	14
VÄLFÄRDSSTATENS GLANSERIOD	16
EXCEPTIONALISMENS BESTÅNDSDELAR	19
DET KALLA KRIGET	21
EN NY VERKLIGHET: SVERIGE OCH OMVÄRLDEN EFTER KALLA KRIGETS SLUT	23
EXCEPTIONALISMENS FRAMTID	26
SAMMANFATTNING	29
NOTER I TEXTEN	30
REFERENSER	37

FÖRORD

Timbro har tidigare granskat olika typer av läromedel. Patrik Andersson, Nima Sanandaji och Fredrik Segerfeldt skrev 2006 rapporten *Välkommen till Sverige*, där böcker som används inom Svenska för invandrare studerades. Rapporten visade hur böckerna inte bara lärde ut ett nytt språk, utan även en bild av hur socialdemokratin och arbetarrörelsen är att tacka för i princip allt gott som finns i Sverige. Mauricio Rojas skrev 2007 rapporten *(S)kolan: om politisk snedorientering i grundskolans läroböcker*, där han visar hur många av de mest använda skolböckerna bryter mot skollagens och läroplanens krav på vetenskaplig grund, saklighet och allsidighet, genom att sakna förankring i den vetenskapliga litteraturen och vara fylld av ensidig intellektuell påverkan.

Men hur skapas denna mytbildning om att Sverige är det mest demokratiska och jämlika landet i världen? Daniel Braw har genom att granska historieläromedel fokuserat på den övergripande historien om Sverige och den nationella identiteten. Han visar hur historien förändras från att före 1930-talet handla om den unika och urgamla svenska friheten, till att måla upp en bild av hur det var först efter det första världskriget som Sverige kom att utmärka sig. Det var framför allt en särskild ekonomisk och politisk utveckling som stod i centrum: välfärdsbygget. Det som skedde i Sverige beskrivs i flera böcker som en gyllene medelväg mellan kapitalismen i väst och socialismen i öst. Blandekonomistaten ses som ett föredöme. Ledande industrinationer som USA, Storbritannien och USA beskrivs som allmänt omoderna och orättvisa.

På senare tid, med en ökad globalisering och medlemskap i EU, beskrivs Sverige allt mindre som ett undantag, ett föredöme, för den övriga världen. Till och med kan den unika karaktären ha försvagats av medlemskapet i EU som framställs som ett svaghetstecken. I stället beskrivs internationaliseringen av ekonomi och företagande som en stor risk där den globala marknadsekonomin gör att alla konkurrerar med alla – till vinst för somliga och förlust för andra.

Rapporten visar hur ensidigheten i litteraturen återigen är ett återkommande tema. Daniel Braw frågar sig också hur föreställningen om Sverige som ett ledande föregångsland kan påverka beslut. USA beskrivs till exempel som ett land med grovmaskiga skyddsnet där den

starka individen hyllas, medan till exempel svenska idrottsframgångar inte beror på enskilda utövares talang och ansträngningar utan på det svenska samhällets organisationsförmåga. Med ett sådant mentalt utgångsläge kan man ställa sig frågan hur detta till exempel influerar kommunalpolitiker i det ekonomiska beslutsfattandet.

Skolans läroböcker behöver ständigt granskas och diskuteras. Det handlar om skolans demokratriska uppdrag såväl som om dess kunskapsförmedlande dito. Den homogena bild av det moderna Sverige som litteraturen uppvisar strider tyvärr mot båda dessa uppdrag.

Daniel Braw är filosofie doktor vid University College of London och har tidigare arbetat som ledarskribent på *Helsingborgs Dagblad*.

Eva Westerberg

Projektledare Timbro

DEN NATIONELLA IDENTITETEN

Ett av den nationella identitetens kanske tydligaste uttryck är läromedlen i historia. Detta gäller naturligtvis inte bara i Sverige, utan överallt.¹ Här berättar samhället så att säga berättelsen om sig självt för sig självt; här präglas en ny generation av tidigare generationers ideal och uppfattningar.

Tanken med denna rapport är att undersöka vilken denna berättelse är i det svenska fallet, vilka variationer det finns och hur berättelsen har förändrats. Rapportens särskilda inriktning är hur förhållandet mellan Sverige och omvärlden framställs. Det är nämligen just i beskrivningarna av detta förhållande – inte minst genom jämförelser av allehanda slag – som föreställningen om Sveriges unika karaktär, nationens identitet, kommer allra tydligast till uttryck. Det är i synnerhet härigenom som bilden av "Sverige, som vi nog lite till mans betraktar som det mest demokratiska och jämlika landet i världen"², skapas.

Föreställningen om Sverige som ett internationellt föredöme är rapportens utgångspunkt. Svensk nationell identitet i modern tid har, enligt historikern Alf W Johansson, "varit förbunden med känslan av att tillhöra avantgardet, det mest moderna".³ Om det över huvud taget är möjligt att uttala sig om kärnan i den nationella svenska identiteten vore det, enligt etnologen Åke Daun, "just denna föreställning om modernitet, att vara delaktig av det moderna Sverige, av det avancerade, högt utvecklade, rationellt organiserade, med rättvisa och social omsorg som ledande principer".⁴

Rapportens inriktning har ofrånkomligen politiska dimensioner. Där bilden av Sverige som ett föregångsland har blivit etablerad framstår behovet av inspiration utifrån och samarbete med andra länder som begränsat. Denna inställning har också visat sig i debatter och konkreta beslut. "Motståndet mot den europeiska unionen berodde helt enkelt på att man såg Europa som efterblivet", som Alf W Johansson har skrivit.⁵ Men det handlar inte, som man kanske hade kunnat tro, om traditionell nationell självtillräcklighet och självgodhet. Bilden av Sverige som ett föregångsland leder, som Johansson har skrivit, inte till isolationism utan till interventionism. Sverige tillmäts en särskild roll i den internationella politiken, rentav en *mission civilisatrice*.⁶ Det är "vår plikt mot oss själva och mot

mänskligheten att efter vår förmåga arbeta för bättre tider med fred mellan folken”, som Ragnar Wirsén skrev i *Historia för folkskolan*.⁷

Vad denna uppfattning om Sveriges förhållande till omvärlden ska kallas är en öppen fråga. Man hade rätt och slätt kunnat kalla den nationalism, men eftersom den utveckling i vilken Sverige upplevs ligga långt fram är gemensam för alla länder, förefaller det inte riktigt träffande. I denna rapport kommer begreppet *exceptionalism* att användas, eftersom det ger en något mer konkret bild av innehållet och dessutom gör mer rättvisa åt hur uppfattningen upplevdes.⁸ Kärnan i föreställningen om den svenska modellen är, som Arne Ruth har skrivit, ”idén om Sverige som ett undantag: att vårt land, tack vare folkets flit och politikernas visdom, hade hittat den nyckel som gör det möjligt att förena de tre värdena trygghet, frihet och jämlikhet i ett modernt industrisamhälle”.⁹

Det har hävdats att exceptionalismen eller ”modernitetsnationalismen” har försvagats och inte går att återupprätta, liksom att den nationella identiteten har blivit otydligare.¹⁰ Mot bakgrund av den lätthet med vilken det under senare år har gått att uppfatta och framställa Sverige som ledande inom informationsteknologi, musik, sport, ekonomi, underhållning, mode och design kan man emellertid betvivla sådana analyser. Grenarna må vara delvis andra, men det ligger – uppenbarligen – fortfarande nära till hands att anse Sverige tillhöra ”eliten bland världens nationer”, ett land vars göranden och låtanden per ett slags automatik intresserar omvärlden.¹¹

Just att det ligger nära till hands är värt att poängtera. Föreställningen om Sverige som en av världens ledande och tongivande nationer är inte ett resultat av partipropaganda eller medveten mytbildning, även om de politiska partierna har bidragit till att skapa och upprätthålla den.¹² Snarare är den att betrakta som en intellektuell vana eller ett mentalt utgångsläge. Läromedlen både återspeglar och vidareförmedlar denna uppfattning, sannolikt oftare oavsiktligt än avsiktligt. Berättelsens genomslagskraft beror till inte liten del på att den uppfattas som en opolitisk beskrivning av sakernas tillstånd och bara i undantagsfall uppmärksammas och kommenteras.¹³

I denna rapport görs inga anspråk på tolkning av de enskilda författarnas avsikter; snarare är det den övergripande berättelsen om Sverige som står i fokus. Inte heller görs några anspråk

på materialmässig fullständighet, utan intentionen är att i ett urval av historieläromedel under efterkrigstiden följa den svenska exceptionalismens genomslag – väl att märka inte dess fullständiga dominans – och dess fortlevnad och förändring.

Rapportens titel är hämtad från inledningen till Odhners och Westmans *Lärobok i fäderneslandets historia för realskolan*: "Liksom alla andra folk ha svenskarna haft än medgång än motgång, men de ha icke förlorat modet och ha därför kunnat arbeta sig fram till en aktad plats bland jordens mest bildade folk."¹⁴ Den har ett argumentatoriskt syfte, nämligen att antyda kontinuitet.¹⁵ För även om den moderna exceptionalismen på många sätt är en total nyhet, inte minst på så vis att den egentligen inte handlar om svensk särart eller unika politiska traditioner utan om svenskt ledarskap och den svenska erfarenhetens universella tillämpbarhet, finns det också betydande likheter med tidigare föreställningar om nationell identitet. Idéerna och attityderna må vara helt annorlunda, men exceptionalismens psykologiska och sociala funktion är densamma som nationalismens.

DEN SVENSKA EXCEPTIONALISMEN I ÄLDRE TAPPNING

Något förenklat var den äldre exceptionalismen en fråga om århundraden, medan senare tiders exceptionalism med sin inriktning på den svenska moderniteten som mest sträcker sig årtionden tillbaka.¹⁶ Det centrala i den äldre exceptionalismen var den urgamla svenska friheten.¹⁷ "Träldomen upphörde, men i större delen av Europa kom den igen i en annan form, livegenskapen", skrev Hans Larsson.¹⁸

I centrum stod en unik historia, vars poäng var att Sverige historiskt sett var olikt nästan alla andra länder. "Vi äro ett fritt folk", skrev Odhner och Westman. "Det svenska folket är fritt även på det sättet, att kungen sedan urminnes tider måst styra riket i samråd med folket. I hela Europa ha endast det svenska och det engelska folket oavbrutet haft en frihet av det slaget. Varje svensk måste då önska veta, hur det gått till, att vi lyckats bevara en sådan frihet, som så många folk för långa tider mistat."¹⁹ Landslagens konungabalk är långt mer betydelsefull i "folkfrihetens historia" än det engelska frihetsbrevet, Magna Charta; i konungabalken "uttalas sådana grundsatser om folkets frihet, som engelsmännen lyckades

få erkända först långt senare och som fransmännen först fingo ett motstycke till genom franska revolutionen 1789".²⁰

Även om den urgamla svenska friheten var huvudmotivet i den äldre exceptionalismen fanns det också sidomotiv. Ett av dem var den exceptionellt långa freden – redan i början av 1900-talet hade, framhåller Hans Larsson, "den svenska utrikesstyrelsen ... under hela denna tid lyckats bevara freden, den längsta fredstid, som åtminstone något nuvarande europeiskt folk lyckats uppleva".²¹ Ett annat sådant motiv var prestationsmotivet. För Odhner och Westman, som framställde historien som en kamp för tillvaron, var detta perspektiv centralt. Sveriges interaktion med omvärlden var i grund och botten en fråga om konflikt: "Ibland var denna kamp blodig och avgjordes genom mod och klokhet på slagfälten, under andra tider åter gällde det att inte bli efter i det fredliga arbetet."²² Därför var individuella framgångar inom exempelvis kultur och arkitektur också att betrakta som nationens framgångar, som segrar i den internationella kampen om tillvaron.

Både i den äldre och i den nyare exceptionalismen spelar de internationellt verksamma svenskarna en betydande roll – den förmenta självtillräckligheten till trots utgör den internationella framgången ett slags kvalitetsstämpel. "På det vetenskapliga området hava svenskarna under senare hälften av 1800-talet intagit en aktningvärd plats", noterade Hans Larsson i sin *Lärobok i Sverges historia för folkskolan*.²³ Och också på andra områden utmärkte sig landet: "För närvarande har Sverge en mängd diktare och konstnärer, som även i utlandet blivit högt uppskattade", skrev Larsson.²⁴ Odhner och Westman lyfte fram idrottsrörelsen: "Tack vare sin skjutskicklighet och sin färdighet i andra idrotter ... har vårt folk vid de stora *olympiska spelen* kunnat tillkämpa sig en plats bland världens främsta idrottsnationer."²⁵

Detta är den aspekt av den gamla historieskrivningen som kanske tydligast har levt kvar i den nya. Ibland kan den rentav bli det centrala: i kapitlet "Norden i storkrigens skugga" i *Världen och vi* inleds avsnittet om kulturliv med konstaterandet att "även under 1900-talet gjorde nordbor betydande kulturella insatser". Exempelen som angavs var Niels Bohr, The Svedberg, Sigrid Undset – "en författare som uppnådde världsrykte" – och den svenska arkitekturen, som "tilldrog sig världens uppmärksamhet under 1900-talet".²⁶

DEN MODERNA EXCEPTIONALISMEN

Den äldre exceptionalismen finns också uttryckt i efterkrigstidens läromedel, exempelvis i Ragnar Wirséns *Historia för folkskolan*. "Den svenska allmogen har aldrig varit livegen. Vårt land har aldrig varit underkuvat av andra folk. Vi har aldrig med våld tvingats att lära oss främmande tungomål. Vårt land har en mängd exempel på hur män och kvinnor från en ringa ställning har kunnat arbeta sig upp till höga och ledande poster i samhället. Det är en sida av vår frihet, som ofta väcker utlänningars förvåning."²⁷ Och också i dag finns det läroböcker som lyfter fram de svenska böndernas starka ställning och avsaknaden av stark och rik adel som "kunde hålla bönderna nere".²⁸

Men föreställningen om den urgamla svenska friheten har inte längre samma centrala ställning som den hade haft fram till 1930-talet. Detta hade inte främst att göra med att föreställningen i sig falsifierades, utan med den nya berättelse och historieuppfattning som kom att dominera efter 1945. "Den intressanta historien var den som mer påtagligt hade bidragit till det nutida samhällets utformning", som historikern Martin Wiklund har skrivit.²⁹

Det huvudsakliga intresset kom med andra ord att förskjutas, både i det förgångna och i nutid. Kontinuiteten, som hade varit de tidigare läromedlens huvudbudskap, ersattes av radikal förändring. Intresset för det unika i Sveriges historia ersattes av intresse för en större process, i vilken Sverige så småningom kom att inta en ledande ställning. Det ekonomiska förflutna, sammanfattat i begreppet Fattigsverige, kom nu att fungera som kontrast, skräckexempel och hotbild.³⁰

Detta är också den bild av det gamla Sverige som dominerar i dagens läromedel. "Landet var fattigt och svälten en realitet", skriver en författare.³¹ I en lärobok finns bilder av "ett svunnet Sverige" reproducerade, föreställande bland annat en potatiskö och en nödbostad. "Stockholm för 100 år sedan", lyder bildtexten. "En stor del av stadens befolkning levde under miserabla förhållanden."³² I den mån Sverige utmärkte sig under denna tid, var det genom landets ekonomiska efterblivenhet. "Den svenska industrialiseringsprocessen byggde

på samma förutsättningar som alla andra västeuropeiska länders. Skillnaden var bara att Sverige låg efter i den ekonomiska utvecklingen”, som Magnus Hermansson Adler skriver.³³

Också i äldre läromedel behandlas fattigdomen under 1800-talet, men med betydande förbehåll. Odhner och Westman, till exempel, menade att utvandringen till Nordamerika inte stod i proportion till de ekonomiska problemen. Skillnaden mellan Sverige och USA var inte alls så stor som emigranterna intalade sig. ”Hos många hade det blivit en vana att tala illa om Sverige och allt svenskt, och de insågo ej ... att den, som vill arbeta lika hårt hemma som i Amerika, här kan sätta igång lönande företag.”³⁴ I en modern framställning låter det annorlunda: årtiondena kring sekelskiftet må i dag framstå som det moderna samhällets genombrott, skriver författarna till *Perspektiv på historien*, men ”ännu i slutet av 1800-talet var Sverige ett fattigt utkantsland med en nationalprodukt per invånare som var den lägsta i Västeuropa”.³⁵

Det finns visserligen undantag – Lars-Göran Alm beskriver i *Milstolpar* Sveriges ekonomiska utveckling under andra hälften av 1800-talet som en ”nästintill sagolik framgångsberättelse”, där Sverige år efter år hade västvärldens snabbaste tillväxt och vid periodens slut var världsledande på vissa områden³⁶ – men de är just undantag.

I denna nya berättelse var det först efter första världskriget som Sverige kom att utmärka sig i positiv bemärkelse. ”Sverige hade inte varit krigsskådeplats under första världskriget, och den svenska industrin stod redo att genast producera varor till det hårt drabbade Europa ... Ibland har därför denna period i vår historia kallats för ’Sveriges andra storhetstid’”, skriver Hermansson Adler.³⁷ Författarna till *Perspektiv på historien* förstärker denna liknelse mellan politisk expansion och ekonomisk tillväxt: ”Särskilt högkonjunkturen i slutet av 20-talet betydde ett genombrott. Perioden kallas ibland ’Sveriges andra stormaktstid’. På 1600-talet hade krigarkungarna sänt ut sina arméer över gränserna. Nu gjorde Sverige sina erövringar i världen med hjälp av exportindustrin.”³⁸

Också på den internationella politikens område kom Sverige att få en större betydelse, genom att inom Nationernas Förbund verka för fredliga lösningar av internationella konflikter och försöka få till stånd överenskommelser om nedrustning. ”Förhoppningarna var goda och Sverige gick före med stora nedskärningar i försvarsbudgeten.”³⁹

Men det var en särskild ekonomisk och politisk utveckling som stod i centrum. Det arv som nu blev intressant var välfärdsstatens arv. Därmed blev också den historiska frågan: När uppstod det nutida samhället, det moderna eller exceptionella Sverige? I allmänhet framställs 1930-talet som genombrottets årtionde i politiskt avseende. "I Sverige", som läroboken *Världen och vi* meddelade, "gjorde sig den tanken ganska tidigt gällande, att det är samhällets skyldighet att hjälpa de människor som behöver hjälp."⁴⁰ Genomförandet av denna tanke blev så framgångsrikt att Sverige under mellankrigstiden "åtnjöt ... ett gott anseende ute i världen såsom ett föregångsland på socialvårdens område".⁴¹

Depressionen i Sverige blev visserligen djup, men den var relativt kortvarig, skriver Bengt Åke Häger i *Grepp om historien*. Arbetslösheten förblev hög. Men "välfärdsstaten började byggas och förhållandena på arbetsmarknaden blev lugnare, särskilt från mitten av 1930-talet".⁴² Sverige kom därmed att finna lösningen inte bara på landets egna problem, utan på frågor som hela den industrialiserade världen kämpade med. "Det som skedde i Sverige har ofta setts som en medelväg mellan kapitalismen i väster och socialismen i öster", skriver Christer Öhman.⁴³

Den gyllene medelvägen i ekonomisk-politisk mening förenades med harmoni, "ett nytt klimat", på arbetsmarknaden i och med Saltsjöbadsavtalet. "Uppgårelsen innebar ett genombrott för en ökad sociallagstiftning och ökade statliga ingrepp i ekonomin", skriver Harald Gustafsson och Bo Persson. "Det visade att det fanns en politisk vilja att minska orättvisorna i samhället. Det gav hopp inför framtiden. Det tycktes gå att hitta en medelväg mellan kommunism och fri otyglad kapitalism, en väg som kombinerade marknadsekonomi och demokrati med statliga ingrepp och samhällssolidaritet."⁴⁴ Här började Sveriges unika historia. Sverige förvandlades "från det stora strejklandet till arbetsfredens förlovade land".⁴⁵

DEN EUROPEISKA DEMOKRATINS KRIS

Och som ett förlovat land framstår Sverige över huvud taget under mellankrigstiden, inte minst när det jämförs med det av den ekonomiska krisen hårt drabbade Storbritannien, det av samhälleliga motsättningar plågade Frankrike, fascismens Italien och Nazityskland.⁴⁶ Den

ekonomiska krisen blev också en demokratins kris, skriver Häger. I flera länder fick det demokratiska styrelseskicket vika för diktaturer av olika slag. I de nordiska länderna var demokratin emellertid aldrig hotad.⁴⁷ "Svagast blev den antidemokratiska vågen", förklaras detta, "i länder med en lång tradition av politisk frihet och stabilitet som Storbritannien, de nordiska länderna, Benelux-länderna och i viss mån Frankrike."⁴⁸

Somliga läroböcker framställer den svenska utvecklingen som ännu mer exceptionell än så; genom att göra jämförelsen endast med den samtida utvecklingen i Sovjetunionen, Tyskland och Italien framstår den svenska av naturliga skäl som exceptionell.⁴⁹ Mot bakgrund av att, som en författare uttrycker det, "mellankrigstiden präglades ... av totalitära politiska rörelser såsom kommunismen och nazismen" framstår den svenska ideologiska utvecklingen närmast som mirakulös.⁵⁰

Hur kom det sig då att detta mirakel likväl kunde äga rum? Att den svenska demokratin kunde upprätthållas också under mellankrigstiden, då andra europeiska demokratier underminerades, kan tolkas som ett tecken på svensk överlägsenhet. "Det bör ... påpekas, att en parlamentarisk demokrati är ett komplicerat och krävande styrelsesätt t o m för politiskt mogna folk, varför det lätt kunde hända att en del unga stater misslyckades med att bevara det demokratiska statskicket", skrev Norrman och Boalt 1956.⁵¹

Också Lise Blomqvist framhäver den politiska mognadens betydelse. Att händelsen i Ådalen 1931, som "i ett brett internationellt perspektiv kan ... tyckas vara obetydlig", i Sverige uppfattades som ett bakslag i utvecklingen mot det demokratiska samhället är ytterligare ett tecken på denna mognad.⁵² I Tyskland, däremot, saknades denna inställning. "Att en person som Adolf Hitler kunde lägga under sig all makt i 1930-talets Tyskland berodde inte bara på att han hade en sällsynt ledarförmåga och förmåga att manipulera. Det berodde troligen ännu mer på att det tyska folket genom historien vant sig vid att lita till och lyda starka ledare, snarare än att ta ansvar och handla själva."⁵³

Också i senare läroböcker förekommer uppfattningen om den europeiska politiska omognaden och dess svenska motsats. "Samtidigt som demokratin slog rot i Sverige, utvecklades en rad diktaturer på den europeiska kontinenten. Människovärdet stod inte högt

i kurs under 1930-talet ute i Europa, och bottennoteringen kom med folkmordet på judarna under andra världskriget”, skriver Hermansson Adler.⁵⁴

Det bör dock noteras att denna tolkning av vad som pågick ”ute i Europa” är något av ett extremfall. ”Det var främst i länderna i norra och västra Europa som demokratin levde vidare under hela mellankrigstiden”, skriver författarna till *Perspektiv på historien*. ”Särskilt viktigt var det förstås att stormakterna England och Frankrike kunde hålla stånd mot de antidemokratiska krafterna.”⁵⁵ Författarna till denna bok har också en något mer pragmatisk tolkning av hur det kom sig att demokratin inte föll i Sverige: ”Kohandeln, den gynnsamma ekonomiska utvecklingen och kompromisserna på arbetsmarknaden bidrog på ett avgörande sätt till att de antidemokratiska partierna i Sverige aldrig fick något genombrott ... så som skedde i många andra länder.”⁵⁶

Men likväl byggs det upp en föreställning om mellankrigstiden som en period då Sverige liksom vid sidan om övriga Europa byggde upp ett system som var vida överlägset och mer motståndskraftigt än jämförbara system på kontinenten. Framställningen av politiska framsteg i Sverige parat med fallerande demokratier i Europa och sovjetisk kommunism frammanar med all önskvärd tydlighet bilden av Sverige som det stora undantaget, i synnerhet som det går att skriva hela kapitel om mellankrigstiden i Europa utan att nämna trots allt ganska betydelsefulla länder som Storbritannien och Frankrike.⁵⁷

Och även i de fall där USA, Storbritannien och Frankrike förekommer är det inte ovanligt att problemen snarare än framstegen lyfts fram. Framgångarna för Roosevelts politik var, som det heter i *Alla tiders historia*, inte överväldigande, och Frankrike var ”verkligen inte rustat att möta andra världskriget”.⁵⁸ Som Hermansson Adler kärnfullt uttrycker det: ”Europas historia från 1914 fram till 1945 är fylld av krig och katastrofer.”⁵⁹ Sverige utmärkte sig således såväl politiskt som ekonomiskt.

KRIGET

I något äldre historieläromedel framstår Sveriges hållning under andra världskriget som varande i linje med hållningen under första världskriget – man talar här om *världskrigen* –

och med svensk historia i allmänhet. Det framgångsrika hävdandet av denna utrikespolitiska linje gjorde Sverige till ett exceptionellt land. "Under de stora världskrigen lyckades Sveriges folk värna sin neutralitet, sin självständighet och därmed sin tankefrihet. Vad förlusten av dessa dyrbara arv betyder, visar oss de länders öden som under de gångna krigen råkat komma under främmande välde."⁶⁰

I senare läromedel tonas denna aspekt ner, samtidigt som "svenska folkets urgamla frihet och självständighet"⁶¹ betonas mindre eller helt förbigås (se ovan). Häger beskriver det som att Sverige "lyckades bevara freden", medan Finland måste utkämpa två krig med Sovjetunionen, och Danmark, Norge och Island besattes av tyska respektive brittiska och amerikanska trupper.⁶² I *Alla tiders historia* förklaras att Sverige "trots avstegen från neutralitetslinjen" kunde hålla sig utanför kriget.⁶³

Men Sveriges hållning under andra världskriget kan nu också beskrivas som "ett av de få problem i Sveriges moderna historia som har viktiga moraliska och politiska inslag".⁶⁴ Den politiska förmåga som ledde till neutralitetspolitikens genomförande kan också relativiseras. "Den viktigaste orsaken var något som vi själva inte kunde påverka: vårt land låg helt enkelt bättre till än både Finland, Danmark och Norge. Inget av de stridande länderna hade så stort behov av att kontrollera vårt område att de fann det vara värt ett anfall."⁶⁵

Sådana problematiseringar är dock inga stående inslag. Händelseförloppet kan ibland beskrivas som storkrig i vilka Sverige inte hade något intresse eller någon anledning att delta. Sverige "lyckades hålla sig utanför", varken mer eller mindre.⁶⁶ "Kapplöpningen mellan stormakterna om kolonier och senaste vapentechnik ledde fram till världskrigen under 1900-talet", enligt läroboken *Historien omkring oss*.⁶⁷ Den grundläggande frågan i detta sammanhang är, enligt *Perspektiv på historien*, hur en liten stat ska agera när världens öde avgörs av "en handfull stormakter som är indragna i en kamp på liv och död".⁶⁸

Det förefaller i allmänhet inte som om denna kamp skulle ha haft något annat ideologiskt innehåll än stormakternas egenintressen. Sveriges hållning blev därmed att hålla sig undan. Som Nyström och Nyström skriver: "När krigsmolnen tätnade över Europa sökte Sverige sin trygghet genom att se om sitt eget hus och hålla sig borta från världspolitiken."⁶⁹ I den mån Sverige fortsatte att verka för demokratin, som man hade gjort under det aktivistiska 1920-

talet, var det i begränsad och nationell skala. *Inrikespolitiskt* engagerade sig regeringen Hansson för demokratin. "Delvis kan man se folkhemspolitiken som ett sätt att rädda Sverige från de motsättningar som i andra länder lett till demokratins undergång."⁷⁰ Sverige kunde också, som utomstående, spela en viktig humanitär roll som inget annat land kunde spela.⁷¹

Intressant nog kan andra världskriget framställas på ett helt annat sätt i läromedlen i samhällskunskap. Här är det inte frågan om någon konflikt mellan stormaktsintressen, utan om en ideologisk konflikt. "När Nazityskland besegrades 1945 betydde det även ett nederlag för diktaturen. Nästa stora seger för demokratin kom 1989 när de allra flesta kommunistiska diktaturena föll. I dag är världen mer demokratisk än den någonsin varit", skriver författarna till samhällskunskapsboken *Reflex*.⁷² Men i detta resonemang förekommer inte Sveriges hållning. När denna ska presenteras, sker det på samma sätt som i läroböckerna i historia: sedan Sverige förlorat Finland har Sverige fört en politik som har syftat till och lyckats att hålla landet utanför krig och konflikter "när stormakterna drabbat samman".⁷³

Förhållandet mellan Sverige och omvärlden under denna tid präglades alltså av ett slags utanförskap. De stora konflikterna var inte relevanta för Sverige, som följaktligen inte heller deltog i dem. Det var ännu en unik historisk erfarenhet. Som Hermansson Adler skriver: "1900-talet var tiden då nationen Sverige skonades från krigen och blev ett demokratiskt land. För övriga Europa och världen har 1900-talet varit ett blodigt århundrade fyllt av krig mellan stater..."⁷⁴

VÄLFÄRDSSTATENS GLANSERIOD

Föreställningen om efterkrigstidens Sverige som ett i internationellt perspektiv betydande land är utbredd. "Bland demokratierna är de mest kända USA, Schweiz, England och de skandinaviska länderna. Även Västtyskland, Italien, Frankrike, Japan och Indien räknas till demokratierna", skrev författarna till *Det svenska samhället*.⁷⁵

Men ännu viktigare än den svenska demokratin i sig blev välfärdssamhället som det dominerande politiska idealet, och här hävdade sig Sverige synnerligen väl. "Efter det

demokratiska genombrottet har ständigt nya anstalter vidtagits för att skapa ett allmänt välstånd i vårt land”, skrev Ragnar Wirsén.⁷⁶ Häger har som underrubrik för sitt kapitel om internationell ekonomi, politik och kultur under efterkrigstiden satt ”Överutveckling och underutveckling, kallt krig och terrorbalans”.⁷⁷ Underrubriken för kapitlet om de nordiska ländernas utveckling under samma period är betydligt mer upplyftande: ”Tillväxt, välfärd, sysselsättning och jämlikhet.”⁷⁸ Under efterkrigstiden utvecklades det svenska näringslivet så snabbt, skriver Häger, att Sverige har blivit ett av världens rikaste länder. ”Den sociala välfärden har byggts ut och ekonomiska och andra klasskillnader i hög grad utjämnats.”⁷⁹

I en lärobok från 2007 heter det: ”Decennierna efter kriget var en tid av stark ekonomisk tillväxt, i västvärlden i allmänhet och i Sverige i synnerhet.”⁸⁰ Och Alm skriver: ”När andra världskriget var slut hade Sverige en oförstörd industri i en omvärld som ropade efter varor av alla de slag ... Därför blev årtiondena efter kriget en gyllene era för Sverige, med en god ekonomisk tillväxt och en levnadsstandard i internationell toppklass.”⁸¹ Nilsson, Olofsson och Uppström beskriver den svenska välfärdsstaten som ett föredöme för många andra europeiska länder.⁸²

De nordiska grannländerna har inte, skriver Häger, varit ekonomiskt lika framgångsrika⁸³, och har inte heller kunnat genomföra lika omfattande socialpolitiska reformer som Sverige. ”Norge och ännu mer Finland [har] av ekonomiska skäl fått nöja sig med blygsammare satsningar än Sverige och Danmark.”⁸⁴ Mer generöst mot grannländerna beskriver författarna till *Tider* förhållandet på så vis att det ”också i Norden byggdes välfärdssamhällen, kanske mer framgångsrikt än i många andra länder.”⁸⁵ Skillnaderna i fråga om levnadsstandard, allmän välfärd och modernitet gäller således inte så mycket Sveriges placering i täten som sådan, som huruvida den delades med de andra nordiska länderna.

I den mån andra länders utveckling under samma period beskrivs mer utförligt, är det i regel i negativa ordalag. Sverige framställs som befinnande sig på mitten av en skala från marknadsekonomi till planhushållning, en position där båda systemens ”väsentliga nackdelar” kan undvikas. ”Sverige ... brukar ibland stå modell för den typiska blandekonomistaten ... Fördelen med detta system är att marknadsekonomin flexibilitet och höga tillväxttakt kan bibehållas, samtidigt som samhället får ett avsevärt ekonomiskt

inflytande utan en hämmande detaljreglering av ekonomin”, skriver Isaksson och Östlund i boken *Samhällskunskap*.⁸⁶ Blandekonomier, skriver författarna till samhällskunskapsboken *Reflex*, är länder där marknadskrafterna i princip får verka fritt med vissa betydande undantag. De länder som har utvecklats på detta sätt är länder där socialliberala eller socialdemokratiska värderingar har varit inflytelserika. I en blandekonomi måste exempelvis sociallagstiftningen ”vara så utbyggd att den åtminstone fångar upp dem som får problem vid sjukdom, arbetslöshet och ålderdom”. Sverige och de övriga skandinaviska länderna, Nederländerna, Tyskland och Österrike är exempel på blandekonomier i denna mening.⁸⁷

Ett land som USA framstår i detta avseende däremot som jämförelsevis underutvecklat. USA må vara världens ledande industrination och världens rikaste land, ”men rikedom är ojämnt fördelad, mer ojämnt än i Sverige”, skriver Lars Hildingson i boken *Levande historia*.⁸⁸ *Demokratiboken* framför en liknande åsikt: ”Hemmet och den egna egendomen är viktigare än de gemensamma institutionerna i [det amerikanska] samhället. Detta har utvecklat framgångsrik företagsamhet, men dåligt socialt skyddsnät för de medborgare som inte är så starka som det förväntas.”⁸⁹ ”USA utvecklades, i likhet med andra länder i västvärlden, till en välfärdsstat. Men här blev det sociala skyddsnätet grovmaskigt. Många var arbetslösa och fattiga”, skriver Gustafsson och Persson.⁹⁰ ”De sociala klyftorna var stora ... År 1960 konstaterade en undersökning att tjugo procent av befolkningen i USA levde under fattigdomsgränsen.”⁹¹ Motgångarna för Trumans reformprogram innebar dessutom att utvecklingen mot en välfärdsstat av europeisk typ i USA ”avbröts”.⁹² Författarna till *Perspektiv på historien* spårar denna mentalitet tillbaka till 1800-talets expansion västerut: ”Det amerikanska nationsbygget formade en kultur som hyllar den starke och obundne individen och hans frihet att utan inskränkningar söka sin lycka.”⁹³

Storbritannien beskrivs som allmänt omodernt. ”Företagen och fackföreningsrörelsen har förblivit ålderdomligt organiserade och Storbritannien har under hela efterkrigstiden kämpat med stora ekonomiska problem”, skriver Häger.⁹⁴ Likaså har Frankrike under denna period haft stora problem. Visserligen genomgick landet en snabb ekonomisk utveckling på 1960-talet, men till priset av ungdomsrevolter.⁹⁵

EXCEPTIONALISMENS BESTÅNDSDELAR

Vad är det då, mer exakt, som utmärker Sverige under efterkrigstiden? För det första är det denna redan nämnda svenska eller skandinaviska modell, det nära samarbetet mellan arbetsgivare och arbetstagare, grundat på det gemensamma intresset av ökande effektivitet och lönsamhet.⁹⁶ Samförståndet på arbetsmarknaden hade också sin motsvarighet i ett politiskt och ideologiskt samförstånd. "Alla partier är ... i princip ense om samhällets skyldigheter att bedriva en aktiv *socialpolitik*", lärde *Historia för gymnasiet*.⁹⁷ Som största parti kunde Socialdemokraterna, skriver Häger, leda utvecklingen, men efterkrigstidens reformarbete kunde genomföras under bred uppslutning. De övriga nordiska länderna, med undantag för Norge, präglades däremot av "partisplittring".⁹⁸ "Den politiska enigheten om välfärdsbygget var stor i Sverige ... Ändå gick den politiska debattens vågor höga ibland. Men då gällde det framför allt utformningen och omfattningen av välfärden."⁹⁹

Också jämlikheten i ekonomisk mening beskrivs som en svensk paradgren. "Det har under de senare decennierna blivit allt besvärligare att uppdra gränserna mellan samhällsklasserna ... Det har med Sveriges industrialisering tillkommit nya klasser, medan det samtidigt ägt rum en stark nivellering med mindre skillnader ifråga om inkomst, sysselsättnings art, skolutbildning eller bildningsgrad som följd."¹⁰⁰ "Skillnaderna mellan olika samhällsgrupper har till stor del försvunnit."¹⁰¹ "Inget land har, i förhållande till folkmängden", skriver Bengtsson, "så stor offentlig sektor som Sverige. Mycket som hushållen får betala själva i andra länder, står staten och kommunerna för hos oss."¹⁰²

Det tredje utmärkande draget i efterkrigstidens Sverige var den höga levnadsstandarden. Den moderna teknikens genomslag i Sverige var ett tecken på detta. "Med över 1 miljon bilar är Sverige numera det land i Europa, som har de flesta bilarna i förhållande till folkmängden", skrev författarna till *Historia för gymnasiet*. Och vidare: "Sverige har i förhållande till folkmängden fler telefoner och fler radioapparater än något annat land i Europa samt har den högsta europeiska förbrukningen av *tidningspapper* per person." Av sammanhanget – motoriseringen och massmedierna i det moderna samhället – framgår att Sverige var Europas mest moderna samhälle.¹⁰³ Invandringsöverskottet efter 1930 var

ytterligare ett tecken på detta, då den höga levnadsstandarden och den goda tillgången på arbete drog i synnerhet yrkeskunniga industriarbetare till Sverige.¹⁰⁴

Ett fjärde särskiljande fenomen var organisationsgraden. "Sverige har fått namn om sig att vara det kanske mest genomorganiserade landet i världen. Ibland görs det gällande att det finns tre internationella svenska ord, nämligen skål, smörgåsbord och ombudsman ... Organisationerna brukar ibland kallas 'den fjärde statsmakten'."¹⁰⁵ "I Sverige är ungefär fyra av fem anställda med i facket, vilket är en mycket hög organisationsgrad vid en internationell jämförelse."¹⁰⁶ "I alla i-länder finns fackföreningar som ska tillvarata de anställdas intressen, men skillnaden är stor mellan länderna. I Sverige var år 2000 nästan 82 % av de anställda medlemmar i en fackförening, vilket är ett mycket högt tal: i Frankrike är endast 10 % och i USA 17 % med i facket ... I de länder där fackföreningarna är små är de anställdas möjligheter att påverka sina arbetsförhållanden också små."¹⁰⁷

Ett potentiellt femte utmärkande drag är enkammersystemet, som Sverige tidigt gick över till – senare har det blivit en trend, även om en minoritet av världens parlament (bland dem det amerikanska, det franska, det tyska och det brittiska) fortfarande tillämpar tvåkammersystemet. I detta system naggas dock, enligt *Reflex*, demokratin i kanten. "Folkviljan tillåts inte slå igenom fullt ut utan hindras eller fördröjs av en kammare som antingen är odemokratisk som det brittiska överhuset eller indirekt vald som i Frankrike."¹⁰⁸ Det amerikanska systemet med stark presidentmakt kan likaledes, skriver Bengtsson, vara svårt att förstå "sett genom västeuropeiska glasögon".¹⁰⁹

Och ett sjätte område där Sverige utmärkte sig var det internationella engagemanget. "Sverige är en av få stater som har nått målet att anslå en procent av bruttonationalprodukten till u-landshjälp", skriver Häger.¹¹⁰ Sverige bidrog också ofta till fredsbevarande FN-insatser i världen.¹¹¹

Alla dessa utmärkande drag är positiva: de manifesterar värden som demokrati, välstånd och solidaritet. Sammantaget bekräftar upplägget med ett ganska konturlöst västeuropeiskt strävande efter välfärdsstatens förverkligande i kombination med ett svenskt excellerande föreställningen om Sverige som föregångsland och undantagsland. Det torde vara uppenbart, skriver Åke Daun, "att många svenskars perspektiv på omvärlden starkt färgas

av föreställningen att de flesta länder, i varje fall utanför Norden, är mindre långt komna" i fråga om modernitet, organisation, rättvisa och omsorg.¹¹²

DET KALLA KRIGET

Politiskt utmärkte sig Sverige på ytterligare ett sätt: genom efterkrigstidens alliansfrihet eller, som det ibland kallas, neutralitet. För medan välfärdssamhället byggdes upp i Sverige, hade omvärlden återigen råkat i bitter konflikt. Neutraliteten framställs ofta som en förebildlig kontrast till de antagonistiska öst- och västmakterna. I påfallande många läromedel framställs det kalla kriget som en för Sveriges del ideologiskt ovidkommande konflikt mellan två moraliskt och politiskt likställda block – här finns med andra ord en betydande likhet med hur andra världskriget framställs. "Det svenska folket önskar leva i fred och samförstånd med alla andra nationer. Det vill bevara sin neutralitet och sitt oberoende i en tid av svåra motsättningar mellan öst- och västmakter", skrev Norrman och Boalt.¹¹³

Återigen blev Sverige inträngt mellan de stridande parterna. Bengt-Arne Bengtsson beskriver det kalla krigets verklighet för svensk del som ett viktigt läge mitt emellan två motsatta och likvärdiga militära block. "Vi gick så att säga balansgång mellan öst och väst."¹¹⁴ Hermansson Adler skriver: "Sverige hade sedan 1800-talets mitt varit ett alliansfritt land för att sedan kunna uppträda neutralt vid krig. Men nu var Sverige klämt mellan den västliga försvarsalliansen NATO och den kommunistiska Warszawapakten."¹¹⁵ Nyström och Nyström gör parallellen explicit: "För staterna i Norden innebar det kalla kriget att de ställdes inför ett vägval som påminde om situationen på 1930-talet. Hur skulle de på bästa sätt slå vakt om sin säkerhet och självständighet i en värld som präglades av stormakternas konflikter och krigshot?"¹¹⁶

Vad handlade då dessa konflikter om? Liksom andra världskriget framställs det kalla kriget som en stormakternas kamp, i vilken Sverige inte hade något intresse av att delta. Dannert och Lendin förklarade i *Världen och vi*: "Motsättningen mellan de två stora maktblocken har lett till en ny upprustning. Särskilt tävlar Förenta staterna och Sovjetunionen om att vara främst i fråga om atom- och raketvapen."¹¹⁷ "Sverige valde att inte ansluta sig till något

försvarsförbund ... Sverige vill inte bli indraget i supermakternas kamp...”, skrev Hildingson i *Levande historia*.¹¹⁸ ”Efter andra världskriget försökte de båda supermakterna USA och Sovjetunionen att skaffa sig globalt herravälde”, skriver Hermansson Adler.¹¹⁹ Han kallar också det kalla kriget ”ett nytt krig ... – ett kallt propagandakrig med en hänsynslös kamp om makten över världen”.¹²⁰

Det finns förvisso läroböcker som beskriver konflikten som ideologiskt betingad¹²¹, eller åtminstone antyder en viss närhet mellan Sverige och västvärlden i övrigt. ”När Europa efter andra världskriget delades i två fientliga block ställde sig Sverige utanför. Man ville ha ’alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig’. Men det innebar inte att man var känslomässigt neutral – de flesta svenskarna sympatiserade med västvärlden. Och i hemlighet samarbetade Sverige med USA, bla när det gällde militär underrättelseverksamhet”, skriver Alm.¹²² Men föreställningen om det kalla kriget som en moraliskt och ideologiskt likgiltig maktkamp är likafullt den dominerande.

Sverige, å sin sida, ägnade sig vid sidan om det av konflikten betingade manövrerandet åt mer konstruktiva projekt. ”Bland annat satsade Sverige på ett starkt militärt försvar men också på att spela en viktig diplomatisk roll i motsättningarna mellan öst och väst”, skriver Almgren, Höjelid och Nilsson.¹²³

Sverige har, enligt *Reflex*, verkat för ”avspänning, nedrustning, internationellt samarbete och demokratisk utveckling i andra länder” – genom FN, men också genom att på egen hand ge bistånd till fattiga länder och genom att ”försvara små staters rätt till självbestämmande utan inblandning från stormakters sida”.¹²⁴ Det ekonomiska försprång som följde av krigspolitiken blev i sin tur grunden för samhällsreformer, vilket ledde till ”självförtroende för hela nationen” och gjorde det möjligt för politiker som Olof Palme att ”delta offensivt i den internationella politiken”.¹²⁵

Här lever föreställningen om Sverige som den ”moraliska stormakten” helt klart kvar. Den långa svenska freden har efter hand kommit att tolkas som ännu ett tecken på politisk mognad och framåtsyftande politik, och också befäst bilden av Sverige som ett land som befinner sig lite vid sidan om resten av västvärlden – i den men inte av den. ”Den kompromisslöshet och ’sanslösa aggressivitet’”, som Åke Daun har skrivit, ”som breder ut

sig på andra håll, uppfattas just som oförnuft, primitivitet och frånvaro av mänsklig utveckling.”¹²⁶

EN NY VERKLIGHET: SVERIGE OCH OMVÄRLDEN EFTER KALLA KRIGETS SLUT

Det är påtagligt hur horisonten i de historiska läroböckerna har förmörkats efter det kalla krigets slut – både den ekonomiska och den politiska utvecklingen har oroande tendenser. En sammanfattning av perioden efter 1991 lyder: ”Efter det kalla krigets slut har kanske framför allt nationalism i olika former samt högerextremism och rasism fått en renässans, både i västvärlden och i det forna östblocket.”¹²⁷

Och på både det ekonomiska och det politiska området har Sverige blivit allt mindre av ett undantag. Så sent som i slutet av 1980-talet gick det visserligen att skriva: ”Från mitten av 1980-talet har arbetslösheten i Sverige minskat kraftigt ... I Danmark och Västeuropa har arbetslösheten förblivit hög.”¹²⁸ Men sedan dess har det blivit allt tydligare att Sverige står inför samma utmaningar som alla andra länder i västvärlden.

På grund av exceptionalismen upplevs detta emellertid på ett speciellt sätt. I hur hög grad det ekonomiska försprånget, välfärdsstatens framgång, bidrog till det svenska självförtroendet framgår av följande stycke, från *Demokratiboken*: ”Det senaste årtiondet ser vi att andra länder kommit ikapp Sverige ekonomiskt. Ekonomin, företagandet och de politiska besluten har internationaliserats på ett sätt som gör att många svenskar anser att de egna politikerna tappat kontrollen. De politiska, ekonomiska, sociala och inte minst de moraliska kriserna avlöser varandra.”¹²⁹

Just internationaliseringen av ekonomin och företagandet framstår i många böcker som en stor risk. Påfallande nog försvagas uppfattningen om Sverige som ett ekonomiskt föregångsland i samband med att uppfattningen om vad ”modern ekonomi” egentligen är förändras. Nu har det närmast blivit ett tecken på politiskt föredöme att *inte* vara en fullt ut moderniserad ekonomi. ”Välfärdsstaten ifrågasattes ... En del menade att västvärlden var på väg mot ’två-tredjedelssamhällen’, där den välmående majoriteten helt enkelt struntade i

minoritetens problem”, skriver Gustafsson och Persson.¹³⁰ Också i Sverige finns emellertid sådana tendenser, enligt författaren till *Historien omkring oss*: ”Samtidigt ökade de ekonomiska klyftorna mellan de som hade det bra i samhället och de som hade det dåligt. Många började tala om ett 2/3-dels samhälle, där en tredjedel bara fick det sämre.”¹³¹

Och till grund för detta samhälle ligger den moderna ekonomin. ”Den globala marknadsekonomin gör att alla konkurrerar med alla – till vinst för somliga och förlust för andra”, skriver Alm.¹³² För Sveriges del tycks det övervägande innebära att utländska företag köper upp svenska och därmed hotar sysselsättningen. Om Saab skriver Alm: ”Beslut om en fabrik som är grunden för en hel orts ekonomi kan fattas i ett styrelserum långt borta i en annan världsdelen. De som beslutar kanske inte vet något om de lokala förhållandena, utan ser bara till hela koncernens lönsamhetskalkyler.”¹³³

Samhällskunskapsboken *Reflex* gör en liknande bedömning: de stora industriföretagen blir allt mindre beroende av Sverige. ”Allt fler beslut som gäller svenskt näringsliv och svensk arbetsmarknad tas därför i många fall utanför Sveriges gränser. Samtidigt är vi i Sverige ändå beroende av dessa storföretag eftersom många människor har sin sysselsättning där.”¹³⁴

Med andra ord är den politiskt upplysta linjen i denna nya tid att motverka ekonomins modernisering eller åtminstone den moderna ekonomins verkningar. Globalisering och internationella storföretag – det senare en inte oviktig källa till bekräftelse av den svenska modellens förträfflighet i ett tidigare skede – kan nu framställas, tillsammans med statens ökade kontrollmöjligheter och terrorism, som potentiella hot mot demokratin och de mänskliga rättigheterna.¹³⁵

Också politiskt är utvecklingen oroande, främst i omvärlden men också i Sverige. ”De forna kommuniststaterna går mot marknadsekonomi, även om hindren i form av sociala och politiska problem och organiserad brottslighet verkar stora”, skriver Gustafsson och Persson.¹³⁶ Och vidare: ”Välfärdsstaten utmanades från höger, många menade att vänstervågen hade avlösts av en högervåg. Rasistiska och främlingsfientliga partier dök upp.”¹³⁷

Också andra författare oroas av utvecklingen i det forna Sovjetunionen och dess satellitstater. ”Kommunismens död ledde inte bara till ökat samförstånd i Europa. Den bidrog också till att

återuppväcka *nationalismen*. Och i kölvattnet på denna nygamla 'ism' har följt intolerans och främlingsfientlighet."¹³⁸ I *Epos* heter det: "Hur kommer demokratin i de tidigare kommunistiska diktaturena i Östeuropa att klara sig? Tyvärr har det visat sig i det närmaste lika svårt som under mellankrigstiden att få demokratin att fungera. Det finns fortfarande nästan inga demokratiska traditioner att falla tillbaka på, och det dröjer innan alla gamla kommunistledare är borta."¹³⁹

Därtill kommer en annan utveckling, politikens globalisering. "Är vi på väg", frågas det i boken *Samhällskunskap*, "in i ett samhälle där experterna, teknikerna, ekonomerna – de s k teknokraterna – är de verkliga beslutsfattarna? 'Teknokraterna' blir de som i realiteten styr landet."¹⁴⁰ Nyström och Nyström skriver: "Att politisk makt ... flyttas till övernationell nivå betyder ... att den kommer på större avstånd från människorna. Demokratin har en gång utformats för att säkra medborgarnas inflytande över statsmakten i det land där de bor. När nationalstaterna försvagas kan demokratin urholkas. Politikens globalisering är alltså ingen enkel och okomplicerad företeelse."¹⁴¹

Bilden av Sverige som ett land i täten för den utveckling som alla länder var på väg att genomgå blir mot denna bakgrund svår att hålla fast vid. Den moderna politiken, liksom den moderna ekonomin, tycks i läroböckerna vara på väg åt ett helt annat håll än i den riktning som den svenska efterkrigshistorien har pekat ut.

Något liknande kan sägas om framställningen av Sveriges inträde i Europeiska Unionen. "Vårt land har ännu mer än tidigare blivit en del av världen. Det märks på medlemskapet i EU", skriver Alm¹⁴² – och illustrerar därmed samtidigt den länge gängse föreställningen om Sverige som lite utanför. Genom att bli "en del av världen" har emellertid Sveriges unika karaktär, identiteten som föregångsland i allmän mening, ytterligare försvagats. Hos Almgren och Larsson framstår ansökan om medlemskap i den Europeiska Unionen som ett svaghetsbevis.¹⁴³ Å andra sidan är det långt ifrån så att EU i läroböckerna beskrivs som ett entydigt positivt och modernt projekt – snarare betonas problemen i denna nya konstellation.

Samhällskunskapsboken *Reflex* sätter in det europeiska samarbetet i en intressant historisk kontext. "Drömmen om ett enat Europa har funnits i århundraden. Men tanken om det

enade Europa var sällan förknippad med fred och frihet utan med krig och ofrihet. Genom krig försökte Karl V, Ludvig XIV, Napoleon och Hitler skapa ett enat Europa.”¹⁴⁴

En av de problematiska aspekterna av denna utveckling i modern tid är, enligt läroböckerna, överstatligheten. ”EU:s utveckling mot en alltmer omfattande union efter femhundra år av nationalstatlig utveckling i Europa är ett gigantiskt politiskt projekt som rymmer både hot och löften”, skriver Nyström och Nyström.¹⁴⁵ I *Epos* framhävs likaledes dubbeltydigheten i detta projekt: ”I Europa håller EU på att utöka sitt medlemsantal från 15 till 25. Det är ... hoppfullt, men kommer vi att klara av att hantera alla problem som säkert kommer att dyka upp?”¹⁴⁶

Problematiskt är också att det i Europa finns bakåtsträvande men tongivande krafter. Det gäller, som tidigare noterats, i Östeuropa. Men ”även i Europa finns separatistiska och högerextrema rörelser”, skriver författarna till *Tider*, och exemplifierar med Italien, Belgien och det återförenade Tyskland samt med Tjeckoslovakiens delning.¹⁴⁷ Det handlar, med andra ord, om det efterblivna Europa.¹⁴⁸

EXCEPTIONALISMENS FRAMTID

I takt med att berättelsen om Sverige som ekonomiskt föregångsland har blivit alltmer osannolik har alternativa berättelser, som likaledes framhäver Sveriges ställning som exceptionellt land, uppstått. Det är emellertid inte frågan om någon övergripande modell, såsom den svenska författningen eller den svenska samhällsstrukturen. Författarna till *Epos* ställer frågan om en demokrati måste se ut som den svenska, och svarar: ”Nej, naturligtvis inte. Det finns en rad mer eller mindre betydelsefulla delar i vårt demokratiska system som är utformade på andra sätt i andra demokratier.”¹⁴⁹

Helt utan företrädare är den svenska välfärdsexceptionalismen emellertid inte.¹⁵⁰ *Reflex* jämför ”välfärden” i olika länder, och konstaterar att Sverige inte lägger ner mest pengar på den. När det gäller sjukpenningen visar det sig att både Luxemburg och Tyskland har bättre villkor än Sverige. Om man däremot jämför europeiska mödrars rätt till betald ledighet vid barnafödelse ligger Sverige ”väl framme”. Inget land kommer i närheten av de generösa

svenska villkoren. "Sammanfattningsvis", fortsätter *Reflex*, "kan man ... säga att det svenska välfärdssamhället står sig bra vid en jämförelse med andra EU-länder." Därmed är det inte sagt, fortsätter läroboken emellertid, att "vi har en unik ställning där vi ligger främst på alla välfärdssamhällets områden".¹⁵¹ Att detta skulle kunna vara ett rimligt antagande ifrågasätts dock inte. "Sverige ses av många fortfarande som ett föregångsland på välfärdens område", som en av diskussionsfrågorna till kapitlet inleds.¹⁵²

Men i dessa övergripande modellers ställe har över lag kommit ett antal grenar där Sverige i nuläget innehar en tätposition. De är ganska disparata, men den gemensamma nämnaren för många av dem är – som tidigare – moderniteten. "I Sverige finns knappast några företrädare för konservatismen ... Tvärtom, konservativ används i Sverige närmast som ett skällsord som pådyvlas politiska motståndare: det finns ingen politiker som driver en valkampanj och talar om hur konservativ han är. I tex Storbritannien, Sydafrika och sydstaterna i USA finns det konservativa politiker som öppet talar om konservatismen som ideologi", som det heter i *Reflex*.¹⁵³

Gemensamt för dem är också representativiteten: på något sätt företräder också enskilda kollektivet och manifesterar dess egenskaper. Här följer några av dessa grenar:

"Sverige anses tillhöra de länder i världen där jämlikheten mellan kvinnor och män har kommit längst."¹⁵⁴ *Reflex* instämmer: "Inte i något land har kvinnorna samma rättigheter som männen. Sverige ligger bäst till, men ändå kommer det med nuvarande utvecklingstakt att dröja 150 år innan den fulla jämställdheten är genomförd..."¹⁵⁵

Svenska politiker anses internationellt sett, enligt läroboken *Samtid: samhällskunskap för gymnasieskolan BC*, vara "ovanligt hederliga".¹⁵⁶

Den svenska offentlighetsprincipen är "ganska unik i världen", vilket leder till de analytiska följdfrågorna: "Varför är så många länder inom EU tveksamma till insyn i den offentliga sektorn? Vad vill man dölja?"¹⁵⁷

"Svensk djurhållning är humanare än i utlandet, och man använder inte antibiotika för att främja produktionen."¹⁵⁸

”Den svenska musikexporten är stor. Det finns många svenska artister som är kända över hela världen och svenska musik- och videoproducenter anlitas av världsstjärnor.”¹⁵⁹

”Inte minst inom IT-sektorn befann sig svenska företag [under 1990-talet] i den främsta frontlinjen.”¹⁶⁰

Och så är det respekten för mänskliga rättigheter. ”På många håll kränks ... det vi kallar mänskliga rättigheter”, står det i *Epos*. ”Till och med i Sverige med våra långa demokratiska traditioner förekommer det sådana kränkningar.”¹⁶¹

Till och med framgångarna i idrottsliga sammanhang kan ses som ett tecken på det svenska samhällets organisationsförmåga, snarare än på enskilda utövares talang och ansträngningar. ”Att Sverige, som är en mycket liten nation i världen, sett till befolkningens storlek, ändå så ofta har representanter på prispallen i stora internationella idrottstävlingar har sin förklaring i det breda intresset för idrott och sunda vanor som idrottsrörelsen tidigt skapade.”¹⁶²

SAMMANFATTNING

Den svenska exceptionalismen, föreställningen om Sverige som föregångsland, har varit tongivande i berättelsen om Sverige. Även om det är möjligt att betrakta denna föreställning helt enkelt som en fortsättning på en gammal nationalistisk tendens att framhäva allt fosterländskt, är det frågan om det är meningsfullt eller hjälper förståelsen av exceptionalismens karaktär. Den moderna svenska exceptionalismen handlar inte, som den tidigare nationalistiska historieskrivningen, om gamla svenska seder eller traditioner, utan om Sverige som ett mönstersamhälle och föregångare i en utveckling som mer eller mindre alla länder har att genomgå.

Som övergripande modell har denna föreställning blivit alltmer osannolik och sällsynt, men den lever fortfarande kvar i ett slags allmän föreställning om att Sverige tenderar att ligga i utvecklingens framkant och har en internationell betydelse som överstiger landets storlek.

Det avgörande i sammanhanget är inte frågan om Sverige faktiskt är ledande på vissa områden, utan hur användbar föreställningen om Sverige som föregångsland i allmänhet är som bakgrund för de beslut som fattas. I vissa fall kan den vara harmlös och bara leda till överdrivna förväntningar på omvärldens intresse och uppmärksamhet, i andra fall kan den bli – som missuppfattningar av proportioner gärna är – rent kontraproduktiv. Detta är också ett spår som åtminstone några av läroboksförfattarna är inne på. "Sverige är ett litet land i världen. Det glömmet vi lätt, när vi – som alla andra folk – ser världen från hemmaplan", skriver Hildingsson.¹⁶³ Och Bengtsson är inne på samma linje: "Man brukar ... tala om ett *världssamhälle* eller ett *världssamfund*. I det spelar förstås Sverige en ganska liten roll. Vi tillhör verkligen inte de stora bland jordens ca 200 stater, men vi påverkas mer och mer av händelser i omvärlden."¹⁶⁴

NOTER I TEXTEN

1. Se MacMillan 2009, sid 113–124.
2. Sandberg m fl 2004, sid 104.
3. Johansson 2001, sid 8.
4. Daun 1998, sid 173.
5. Johansson 2001, sid 15.
6. Ibid.
7. Wirsén 1954, sid 386.
8. Se Ruth 1995, sid 566: ”Det som gör den svenska efterkrigsmodellen unik är att dessa anspråk aldrig behövde formuleras till en nationell ideologi, utan tvärtom kunde framstå som motsatsen till nationalism ... Sveriges nationella intressen föreföll att helt och hållet sammanfalla med villkoren för det internationella framsteget.”
9. Ibid, sid 547.
10. Johansson 2001, sid 15, 17.
11. Ibid, sid 8.
12. Så kallas exempelvis Sverige ”ett av världens mest moderna länder” av Socialdemokraterna den 29 juli 2009 (SAP 2009); ”Sverige är ett litet land, men vi syns och hörs desto mer – och vi gör skillnad långt utanför våra gränser”, var budskapet i den moderata filmen ”Fortsätt påverka Europa” inför EU-valet 2009 (Moderaterna 2009).
13. Ett sådant undantagsfall är Johansson 1997, sid 79f.
14. Odhner & Westman 1940, sid. 2. Se också sid. 269: ”Det är en stor styrka för Sverige, att dess folk bemödar sig om att vara ett av de mest bildade i världen.”
15. Se Lindberg 2004.
16. Denna omfångsminskning har också återspeglats i historieämnets minskande betydelse under efterkrigstiden. Se Zander 2001, sid 328–331.
17. Om denna tolkning mer allmänt, se Wiklund 2006, sid 114.
18. Larsson 1907, sid 30.
19. Odhner & Westman 1940, sid 1.
20. Ibid, sid 261.
21. Larsson 1907, sid 140.
22. Odhner & Westman 1940, sid 2. Ett sådant område där Sverige inte hade blivit efter var utbildningsväsendet. ”De svenska skolorna – från universiteten till folkskolan – kunna fullt mäta sig med andra länders”, sid 268.
23. Larsson 1907, sid 138.

24. Ibid, sid 139.
25. Odhner & Westman 1940, sid 243.
26. Dannert & Lendin 1958, sid 315.
27. Wirsén 1954, sid 385f.
28. Sandberg m fl 2004, sid 99.
29. Wiklund 2006, sid 117.
30. Ibid, sid 118.
31. Blomqvist 1997, sid 95; se också Eliasson & Nolervik 2007, sid 139.
32. Öhman 2007, sid 292f, 295.
33. Hermansson Adler 2007, sid 193.
34. Odhner & Westman 1940, sid 229.
35. Nyström & Nyström 2001, sid 272.
36. Alm 2007, sid 241; se också sid 247: ”I slutet av 1800-talet hade Sverige hunnit ikapp resten av västvärlden och blivit ett modernt industriland.”
37. Hermansson Adler 2007, sid 220.
38. Nyström & Nyström 2001, sid 344.
39. Ibid, sid 353.
40. Dannert & Lendin 1958, sid 312f.
41. Ibid, sid 313.
42. Häger 1979a, sid 153.
43. Öhman 2007, sid 401.
44. Gustafsson & Persson 1995, sid 291.
45. Ibid, sid 291; Nilsson, Olofsson & Uppström 2003, sid 46.
46. Häger 1979a, sid 143f.
47. Ibid, sid 137.
48. Ibid, sid 142.
49. För beskrivningar av mellankrigstidens politiska utveckling med jämförande exempel från Tyskland, Italien och Sovjetunionen, se Öhman 2007, sid 324–335.
50. Hermansson Adler 2007, sid 239.
51. Norrman & Boalt 1956, sid 27; se också Dannert & Lendin, 1958, sid 289: ”Mestadels var det i stater, där demokratin var ny och folket inte hade hunnit vänja sig vid att ha det avgörande inflytandet, som demokratin föll

sönder.” Se också Sandberg m fl 2004, sid 100f. Jfr emellertid Nyström & Nyström 2001, sid 347: ”Det var alltså långtifrån en stabil demokrati som mötte den ekonomiska depressionen...”

52. Blomqvist 1997, sid 115.

53. Ibid, sid 81.

54. Hermansson Adler 2007, sid 218. Jfr sid 230: ”Freden efter första världskriget stärkte ... den demokratiska utvecklingen i västvärlden.”

55. Nyström & Nyström 2001, sid 319.

56. Ibid, sid 350.

57. Se t ex Alm 2007, sid 307–317.

58. Bergström, Löwgren & Almgren 1985, sid 316.

59. Hermansson Adler 2007, sid 226.

60. Wirsén 1954, sid 385.

61. Ibid, sid 385.

62. Häger 1979a, sid 159.

63. Bergström, Löwgren & Almgren 1985, sid 336.

64. Gustafsson & Persson 1995, sid 302.

65. Öhman 2007, sid 403.

66. Blomqvist 1997, sid 52; se också Alm 2007, sid 333, 339.

67. Hermansson Adler 2007, sid 177.

68. Nyström & Nyström 2001, sid 353.

69. Ibid, sid 353.

70. Ibid, sid 353.

71. Se Almgren & Larsson 2008, sid 119, 121.

72. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 77.

73. Ibid, sid. 449.

74. Hermansson Adler 2007, sid 268f.

75. Norrman & Boalt 1956, sid 14.

76. Wirsén 1954, sid 418.

77. Häger 1979b, sid 7.

78. Ibid, sid 43.

79. Ibid, sid 43.

80. Öhman 2007, sid 403.
81. Alm 2007, sid 397.
82. Nilsson, Olofsson & Uppström 2003, sid 98. Se också Almgren & Larsson 2008, sid 176.
83. Häger 1979b, sid 45.
84. Häger 1979b, sid 56.
85. Gustafsson & Persson 1995, sid 338.
86. Isaksson & Östlund 1991, sid 188.
87. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 314.
88. Hildingson 1988, sid 336.
89. Blomqvist 1997, sid 82.
90. Gustafsson & Persson 1995, sid 346.
91. Nyström & Nyström 2001, sid 391. Se också Almgren & Larsson 2008, sid 141.
92. Nyström & Nyström 2001, sid 391.
93. Ibid, sid 209. Se också Hildingson 1988, sid 327: ”Men för den framtida utvecklingen var det olyckligt att USA:s ledare var så upptagna av [inbördes]kriget ... USA blev världens ledande producent av livsmedel och industrivaror och jordens rikaste nation, men en nation utan välstånd för stora delar av befolkningen.”
94. Häger 1979b, sid 27.
95. Ibid, sid 27.
96. Gustafsson & Persson 1995, sid 340.
97. Bäcklin m fl 1962, sid 533.
98. Häger 1979b, sid 51.
99. Gustafsson & Persson 1995, sid 340–341.
100. Norrman & Boalt 1956, sid 53.
101. Bäcklin m fl 1962, sid 515. Författarna tillägger emellertid (sid 516) att ”specialiseringen och differentieringen i viss mån [har] vidgat klyftorna”.
102. Bengtsson 2001, sid 263. Bengtsson noterar emellertid att myntet har en baksida, nämligen att ”kalaset betalas med skatter, som är de högsta i världen”.
103. Bäcklin m fl 1962, sid 509. Se också Dannert & Lendin 1958, sid 333f. Här presenteras antalet bilar i förhållande till folkmängden som ”ett uttryck för den stigande levnadsstandarden”.
104. Bäcklin m fl 1962, sid 514. Se också Almgren & Larsson 2008, sid 166.
105. Isaksson & Östlund 1991, sid 273.
106. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 299.

107. Ibid, sid 304f. Se också Bengtsson 2001, sid 144.
108. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 193. Författarna finner också den brittiska politiska stilen anmärkningsvärd: ”Med svenska ögon tycks underhusdebatterna ibland vara väl kaotiska, där burop och bifallsrop ofta överröstar talaren.” Ibid, sid 203.
109. Bengtsson 2001, sid 107.
110. Häger 1979b, sid 53. Se också Bengtsson 2001, sid 422.
111. Almgren & Larsson 2008, sid 176.
112. Daun 1998, sid 173.
113. Norrman & Boalt 1956, sid 286.
114. Bengtsson 2001, sid 377. Se också sid 372: ”Vi var ju faktiskt nästan inringade av NATO och det som en gång var Warszawapakten.” Jfr emellertid sid 359: ”Hos oss i väst – alltså även i Sverige – dominerade länge uppfattningen om Sovjet som den enda aggressiva parten.”
115. Hermansson Adler 2007, sid 246.
116. Nyström & Nyström 2001, sid 376. Samma bok framställer emellertid något senare denna fråga som en icke-fråga, och beskriver neutralitetspolitiken som delvis ett spel för galleriet. Ibid, sid 378. Jfr Bengtsson 2001, sid 372: ”Numera är det ... ingen hemlighet att NATO – under det kalla kriget – räknade med svenskt stöd i händelse av ett storkrig.”
117. Dannert & Lendin 1958, sid 320.
118. Hildingson 1988, sid 418.
119. Hermansson Adler 2007, sid 274. Jfr sid 234: ”Diktaturen stod mot demokratin.”
120. Ibid, sid 234.
121. Alm 2007, sid 343. Se också Almgren & Larsson 2008, sid 124.
122. Alm 2007, sid 402.
123. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 449.
124. Ibid, sid 455.
125. Blomqvist 1997, sid 53.
126. Daun 1998, sid 176.
127. Gustafsson & Persson 1995, sid 377.
128. Hildingson 1988, sid. 416.
129. Blomqvist 1997, sid 53. Se också Almgren & Larsson 2008, sid 176f. Författarna menar emellertid att självförtroendet och det internationella anseendet har stärkts genom budgetsaneringen och att valutan har gjorts ”oberoende av de andra europeiska valutorna”.
130. Gustafsson & Persson 1995, sid 358.
131. Hermansson Adler 2007, sid 272.

132. Alm 2007, sid 407.

133. Alm 2007, sid 423. Jfr Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 355. En bildtext till ett foto på Motalabor som protesterar mot Sanmina-SCI:s beslut att lägga ner tillverkningen i staden lyder: ”Motala är långtifrån den enda svenska ort som har påverkats av den nya ekonomins globala värld.” Se sid 386: ”Vi blir då och då påmind om att Sverige lever i en öppen, globaliserad ekonomi när stora företag lägger ned fabriker i Sverige och flyttar produktionen till andra delar av världen.”

134. Ibid, sid 285.

135. Sandberg m fl 2004, sid 106.

136. Gustafsson & Persson 1995, sid 373.

137. Ibid, sid 355.

138. Bengtsson 2001, sid 76.

139. Sandberg m fl 2004, sid 105.

140. Isaksson & Östlund 1991, sid 47.

141. Nyström & Nyström 2001, sid 457f.

142. Alm 2007, sid 407.

143. Almgren & Larsson 2008, sid 176: ”Kring 1990 påverkade en ny djup kris det skuldsatta Sverige att ompröva sin internationella ställning. Efter några år var Sverige EU-medlem ... Bilden av Sverige som en ekonomiskt stark neutral stat med ett starkt försvar rämnade.”

144. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 166.

145. Nyström & Nyström 2001, sid 460. Se också Almgren & Larsson 2008, sid 146.

146. Sandberg m fl 2004, sid 106.

147. Gustafsson & Persson 1995, sid 371.

148. Johansson 2001, sid 15.

149. Sandberg m fl 2004, sid 93.

150. Eliasson & Nolervik 2007, sid 116: ”För hundra år sedan var Sverige ett fattigt land. I dag räknas vårt land till [*sic*] ett av de rikaste i världen.” Se också Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 341.

151. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 280.

152. Ibid, sid 281.

153. Ibid, sid 92.

154. Blomqvist 1997, sid 61. Se också Sandberg m fl 2004, sid 50; Eliasson & Nolervik 2007, sid 147.

155. Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 97.

156. Isaksson & Östlund 1997, sid 23. Jfr Almgren, Höjelid & Nilsson 2003, sid 200: ”Någon rejäl sexskandal har inte förekommit på hög nivå i Sverige. Annorlunda är det i USA.” En av diskussionsfrågorna för detta avsnitt lyder: ”Varför är sexskandaler vanligare i USA än i Sverige? Försök att finna [*sic*] någon förklaring.”

157. Isaksson & Östlund 1997, sid 43. Se också Sandberg m fl 2004, sid 93.
158. Isaksson & Östlund 1997, sid 128.
159. Eliasson & Nolervik 2007, sid 131.
160. Nyström & Nyström 2001, sid 462.
161. Sandberg m fl 2004, sid 92.
162. Blomqvist 1997, sid 125.
163. Hildingson 1988, sid 419.
164. Bengtsson 2001, sid 9.

REFERENSER

- Alm, Lars-Göran (2007), *Milstolpar : historia : A*. Stockholm: Natur och kultur.
- Almgren, Hans & Larsson, Hans Albin (2008), *Alla tiders historia : bas*. Malmö: Gleerups utbildning.
- Almgren, Hans, Höjelid, Stefan & Nilsson, Erik (2003), *Reflex : samhällskunskap för gymnasieskolan*. 2 uppl. Malmö: Gleerup.
- Bengtsson, Bengt-Arne (2001), *Z-classic : samhällskunskap kurs A*. 1 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans (1985), *Alla tiders historia : grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*. 3 uppl. Stockholm: Liber Läromedel.
- Blomqvist, Lise (1997), *Demokratiboken : för svenskar från alla länder*. Stockholm: Brevskolan.
- Bäcklin, Martin, m fl (1962), *Historia för gymnasiet : allmän och nordisk historia efter år 1000*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Dannert, Leif & Lendin, Waldemar (1958), *Världen och vi : allmän och svensk historia för 3-årig och 4-årig realskola*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Daun, Åke (1998), *Svensk mentalitet : ett jämförande perspektiv*. 3 omarb uppl. Stockholm: Rabén Prisma.
- Eliasson, Maria & Nolervik, Gunilla (2007), *Kompass till samhällskunskap : A*. Malmö: Gleerup.
- Gustafsson, Harald & Persson, Bo (1995), *Tider : historia : A*. Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- Hermansson Adler, Magnus (2007), *Historien omkring oss : A*. Stockholm: Liber.
- Hildingson, Lars (1988), *Levande historia : version II : 1–3, Högstadiet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Häger, Bengt Åke (1979a), *Grepp om historien : del 2. Franska revolutionen till och med andra världskriget*. Lund: Studentlitteratur.
- Häger, Bengt Åke (1979b), *Grepp om historien : del 3. Tiden efter 1945 samt exempel på tematiska studier*. Lund: Studentlitteratur.
- Isaksson, Lennart & Östlund, Rune (1991), *Samhällskunskap : gymnasieskolans kurs*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Isaksson, Lennart & Östlund, Rune (1997), *Samtid : samhällskunskap, gymnasieskolan, BC*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Johansson, Alf W (2001), ”Inledning : Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget”, i Alf W Johansson (red), *Vad är Sverige? : röster om svensk nationell identitet*. Stockholm: Prisma.
- Johansson, Rune (1997), ”Europa – enhet och splittring i ett historiskt perspektiv”, i Göran Graninger & Sven Tägil (red), *Historiska vägval : historia B*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Larsson, Hans (1907), *Lärobok i Sverges historia för folkskolan*. 3 uppl. Lund: Gleerup.
- Lindberg, Mats (2004), ”Det självgoda Sverige”. *Sydsvenska Dagbladet* 16 maj.
- MacMillan, Margaret (2009), *Dangerous games : the uses and abuses of history*. New York: Random House.
- Moderaterna (2009), ”Fortsätt påverka Europa”. Stockholm (Film på YouTube), 25 maj, <www.youtube.com/watch?v=f5kQ1z_8T34>.
- Nilsson, Erik, Olofsson, Hans & Uppström, Rolf (2003), *Historia A : grundbok 3*. Malmö: Gleerup (Punkt SO).
- Norrman, David & Boalt, Gunnar (1956), *Det svenska samhället*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Nyström, Hans & Nyström, Örjan (2001), *Perspektiv på historien : A*. Malmö: Gleerup.
- Odhner, C T & Westman, K G (1940), *Lärobok i fäderneslandets historia för realskolan*. Red K G Westman. 27 uppl. Stockholm: Norstedts.
- Ruth, Arne (1995), ”Det moderna Sveriges myter”, i Björn Linnell & Mikael Löfgren (red), *Svenska krusbär : en historiebok om Sverige och svenskar*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Sandberg, Robert m fl (2004), *Epos : för gymnasieskolans kurs B och C*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- SAP (2009), ”Den svenska modellen”. Stockholm: Socialdemokraterna (artikel på hemsidan), <www.socialdemokraterna.se/Var-politik/Var-politik-A-till-O/Den-svenska-modellen/>.
- Wiklund, Martin (2006), *I det modernas landskap : historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*. Eslöv: Östlings bokförlag Symposion.
- Wirsnén, Ragnar (1954), *Historia för folkskolan*. Stockholm: Svenska bokförlaget.
- Zander, Ulf (2001), *Fornstora dagar, moderna tider : bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*. Lund: Nordic Academic Press.
- Öhman, Christer (2007), *Sekvens : historia : A*. Stockholm: Natur och Kultur.